

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2026

Google Scholar

zenodo

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR
NAZARIYASI » NOMLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI TO'PLAMI

3-JILD 5-SON

Konferensiya to'plami va tezislari quyidagi xalqaro
ilmiy bazalarda indexlanadi

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

MORFOLOGIYA BO‘LIMINING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI

Mamanazarova Gulchiroy Sherzod qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada tilshunoslikning asosiy bo‘limlaridan biri bo‘lgan morfologiya ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Unda morfologiyaning predmeti, vazifalari, morfema tushunchasi, grammatik kategoriyalar, so‘z turkumlari va ularning o‘zaro bog‘liqligi yoritiladi. O‘zbek tilining morfologik tizimi, agglutinatив xususiyatlari hamda zamonaviy tilshunoslikdagi o‘rni misollar asosida ilmiy asosda bayon etiladi. Morfologiyaning nazariy va amaliy ahamiyati alohida ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: morfologiya, morfema, grammatik kategoriya, so‘z turkumlari, affiks, o‘zbek tili, tilshunoslik.

Аннотация. В данной статье научно анализируется морфология как один из основных разделов языкознания. Рассматриваются предмет и задачи морфологии, понятие морфемы, грамматические категории, части речи и их взаимосвязь. На основе примеров освещаются морфологическая система узбекского языка, её агглютинативные особенности и место в современном языкознании. Особое внимание уделяется теоретическому и практическому значению морфологии.

Ключевые слова: морфология, морфема, грамматическая категория, части речи, аффикс, узбекский язык, языкознание.

Abstract. This article provides a scientific analysis of morphology as one of the main branches of linguistics. It discusses the subject and objectives of morphology, the concept of morphemes, grammatical categories, parts of speech, and their interrelations. The morphological system of the Uzbek language, its agglutinative features, and its role in modern linguistics are explained through examples. Special attention is given to the theoretical and practical significance of morphology.

Keywords: morphology, morpheme, grammatical category, parts of speech, affix, Uzbek language, linguistics.

Kirish. Til jamiyat taraqqiyotining asosiy vositasi bo‘lib, inson tafakkurining ifodachisidir. Har bir til o‘zining ichki qonuniyatlari, tuzilishi va rivojlanish mexanizmlariga ega. Ana shu qonuniyatlarni o‘rganadigan fan tilshunoslik deb ataladi. Tilshunoslikning asosiy tarkibiy bo‘limlaridan biri morfologiyadir.

Morfologiya til birliklarining shakliy tuzilishini, ayniqsa so‘zlarning grammatik shakllari va o‘zgarish qonuniyatlarini o‘rganadi.[1] Bu soha nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhimdir. Chunki tilning grammatik qurilishi to‘g‘ri nutq va yozuvning asosiy tayanchidir.

Morfologiyaning predmeti va vazifalari:

Morfologiya soʻz va uning grammatik shakllarini oʻrganadigan boʻlimdir. Soʻz tilning markaziy birligi boʻlib, unda lugʻaviy va grammatik maʼno uygʻunlashadi.[2]

Morfologiyaning asosiy vazifalari quyidagicha ifodalanadi:

Birinchi, soʻzlarning grammatik tuzilishini tahlil qilish.

Ikkinchi, morfemalarning vazifasi va turlarini aniqlash.

Uchinchi, grammatik kategoriyalarni ilmiy asosda tasniflash.

Toʻrtinchi, soʻz turkumlarining oʻziga xos belgilarini belgilash.

Beshinchi, grammatik shakllarning nutqdagi rolini oʻrganish.

Mazkur vazifalar morfologiyaning til tizimidagi oʻrnini belgilaydi.

Morfema va uning turlari:

Morfema tilning eng kichik maʼnoli birligi hisoblanadi.[3] Morfema mustaqil holda yoki boshqa birliklar bilan birgalikda maʼno ifodalaydi.

Morfemalar ikki asosiy guruhga boʻlinadi:

Oʻzak morfema — soʻzning asosiy lugʻaviy maʼnosini bildiradi.

Misollar: kitob, suv, yur, oq

Affiksial morfema — qoʻshimcha grammatik yoki yasalish maʼnosini ifodalaydi.

Misollar: -lar, -chi, -im, -dan

Affiksial morfemalar ham ikki turga ajraladi:

Soʻz yasovchi affikslar — yangi soʻz hosil qiladi (gulzor, ishchi, yozuvchi).

Shakl yasovchi affikslar — grammatik shakl hosil qiladi (kitoblar, uyim, keldi).

Bu farqlanish morfologik tahlil uchun muhim mezondir.

Grammatik kategoriya tushunchasi:

Grammatik kategoriya umumiy grammatik maʼnoni ifodalovchi shakllar tizimidir.[4]

Oʻzbek tilidagi asosiy grammatik kategoriyalar quyidagilar:

Son kategoriyasi — birlik va koʻplikni bildiradi.

Egalik kategoriyasi — predmetning egasini koʻrsatadi.

Kelishik kategoriyasi — soʻzlarning gapdagi sintaktik munosabatini belgilaydi.

Zamon kategoriyasi — harakatning vaqtga munosabatini ifodalaydi.

Mayl kategoriyasi — harakatning amalga oshish usulini koʻrsatadi.

Nisbat kategoriyasi — harakatning bajarilish xususiyatini bildiradi.

Masalan, uylarimizda soʻzida bir nechta grammatik kategoriya mujassam:

uy — oʻzak,

-lar — koʻplik,

-imiz — egalik,

-da — oʻrin-payt kelishigi.

Soʻz turkumlari tizimi

Til birliklari grammatik va maʼnoviy xususiyatlariga koʻra turkumlarga ajratiladi.[5]

Soʻz turkumlari uch katta guruhga boʻlinadi:

Mustaqil soʻz turkumlari

Ot, sifat, son, olmosh, feʼl, ravish.

Yordamchi soʻz turkumlari

Koʻmakchi, bogʻlovchi, yuklama.

Alohida guruhdagi birliklar

Undov, modal soʻzlar, taqlid soʻzlar.

Har bir turkumning grammatik xususiyatlari farqlanadi. Masalan, feʼl zamon va mayl bilan, ot esa kelishik va egalik bilan xarakterlanadi.

Oʻzbek tilining morfologik xususiyatlari

Oʻzbek tili agglutinativ tillar guruhiga mansubdir.[6] Agglutinativ tillarda grammatik maʼnolar ketma-ket qoʻshimchalar orqali ifodalanadi.

Masalan:

kitobxonlarimizdan

Bu soʻz quyidagicha tahlil qilinadi:

kitob — oʻzak,

-xon — soʻz yasovchi affiks,

-lar — koʻplik,

-imiz — egalik,

-dan — chiqish kelishigi.

Oʻzbek tilida qoʻshimchalarning qatʼiy tartibi mavjud boʻlib, bu tilning grammatik tizimini izchil va aniq qiladi.

Morfologiya va sintaksis aloqasi

Morfologiya va sintaksis bir-biri bilan uzviy bogʻliq boʻlimlardir.[7]

Morfologiya soʻz shakllarini oʻrgansa, sintaksis ularning gap ichidagi munosabatini tahlil qiladi.

Masalan:

Talaba darsni diqqat bilan tingladi.

Bu gapda:

talaba — bosh kelishikdagi ot,

darsni — tushum kelishigidagi ot,

tingladi — oʻtgan zamon feʼli.

Demak, morfologik shakllar sintaktik vazifani belgilaydi.

Morfologiyaning amaliy ahamiyati

Morfologiya koʻplab sohalarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Taʼlim tizimida — grammatik bilimlarni shakllantirishda asos boʻladi.

Tarjimada — soʻz shakllarini toʻgʻri talqin qilish imkonini beradi.

Kompyuter lingvistikasida — avtomatik matn tahlili uchun xizmat qiladi.

Nutq madaniyatida — adabiy til meʼyorlariga rioya qilishni taʼminlaydi.[8]

Shu sababli morfologik bilim zamonaviy jamiyatda zarur koʻnikmalardan biridir.

Xulosa. Morfologiya tilshunoslikning muhim bo‘limi sifatida so‘zning ichki tuzilishini, grammatik shakllarini va kategoriyalarini o‘rganadi. U til tizimining asosiy tayanchi bo‘lib, boshqa bo‘limlar bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanadi.

O‘zbek tilining agglutinatativ tabiati morfologik tadqiqotlar uchun boy material beradi. Morfologiyani chuqur o‘rganish ilmiy izlanishlar, ta‘lim jarayoni va zamonaviy texnologiyalar rivojida katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sayfullayeva R., Mengliyev B. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Fan, 2010.
2. Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi nazariyasi. – Toshkent, 2008.
3. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent, 2002.
4. Abdurahmonov G‘. O‘zbek tili grammatikasi. – Toshkent, 1996.
5. Shukurov Sh. Hozirgi o‘zbek tilida so‘z turkumlari. – Toshkent, 2015.
6. Reshetov V., Shoabdurahmonov Sh. O‘zbek tili grammatikasi. – Toshkent, 1975.
7. Mahmudov N. Til va nutq masalalari. – Toshkent, 2013.
8. Yo‘ldoshev B. Amaliy tilshunoslik asoslari. – Toshkent, 2018.